

The political economy of war and peace in West Asia

Sayyed Ahmad Movassaghi Gilani 1

Research Article

Received:
12 October 2024Revised:
19 December
2024Accepted:
2 December
2024Published:
4 February 2024

PP. 17-39

Introduction

Ideas and interests are involved in war and peace, and basically committing violence is related to the way people look at issues. The field of ideas, from the point of view of political economy, culture and styles is closely related to the political and economic fields and also the categories of power and wealth. Phenomena such as; War and peace are also related to specific ideas and mental attitudes and to the owners of specific political and economic interests. The owners of these ideas and interests prepare special institutional arrangements in pursuit of their goals and hopes. In this way, in the analysis of any political and economic phenomenon or event, ideas, interests and institutions should be considered in connection with each other. In response to the question why there is war and not peace in the world in general and in the Middle East in particular, the main premise of this article is that in the modern and western world, modernity and capitalism organized on the basis of instrumental reason and market relations with Otherness and profit motive have established a hegemonic and exploitative relationship with others and with their historical other, Islam and Muslims which has provoked the reaction of the losers and injured groups in this regard and has become the basis for Salafist and fundamentalist uprisings against the West. In this article, from the point of view of political economy, the intellectual and social foundations of violence, war and conflict on both sides, which hinder the establishment of peace and peaceful relations between the Western world and the Islamic world, are critically examined. In the last two centuries, the West, with its two arms of modernity and capitalism, has been a decisive and independent variable in the developments of the Middle East since the beginning of its formation. And from the period of the colonial invasion until now, the West has threatened and humiliated the Arabs and Muslims of this region and made them victims of their material interests and special interests and took over their fate. Against this Western invasion based on instrumental reason and market

1. Professor of Political Science Department, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.
movasagh@ut.ac.ir ORCID ID: 0000-0001-7279-1460

relations, emotional and extreme and violent reactions in the form of Salafism and Islamic fundamentalism have been made by the victims of this invasion, which not only did not solve the problems of the Muslim communities in the region, Rather, it has aggravated their backwardness. Therefore, we will first discuss the origin and nature of the war-like approach of the Western world, and then we will discuss the historical relations with the hostility, tension and conflict of these two different worlds and the Salafist and fundamentalist reaction of the victims of these developments, and especially the Palestinian issue.

Research Methodology

The research method is qualitative, the data collection method is documentary-library, as well as the use of resources and texts related to the subject in cyberspace, and the analysis method is descriptive-explanatory.

Results & Discussion

Modernity, in its essence, is a "human liberation project" from all bondages and obstacles, mental and objective idols and false gods, with components such as humanism, rationalism, individualism, individual rights and freedoms, pluralism, equality and it was justice and the horizontal relationship of people with each other before the law and in democracies that formed the new western civilization in connection with capitalism and modern national governments. But there are contradictions in the philosophical foundations of modernity. On the one hand, all kinds of otherness were created, and on the other hand, in relation to nature, it was dominated and conquered and destroyed. Instrumental reason and strong emphasis on individuality, individualism, and secularism along with profit motive and market and commodity relations and the marketization of everything, put under his shadow society and the world, especially other societies and the world order, as well as nature and the environment. The relationship between Islam and the West is a very important field of study. Contrary to the prescription of peace and tranquility in the Quran and the Bible, historically these relations have always been unfriendly and hostile. Some of the most important causes and historical factors affecting the formation of hostile relations between the world of Islam and Christianity, which have been examined separately, go back to ideas, interests and institutions. The hostile attitude of the Pope and the lords of the church towards Islam and the Prophet of Islam, which was tied to the interests of the landlords and emperors, in the context of the ignorance of the Christian masses regarding this message and the new prophet, along with the Muslim conquests in the Byzantine and European territories and two centuries later Crusades caused Christians to look at Muslims not only as infidels but also as enemies. In addition to the religious motivations and the interests of the lords of the church and the feudal lords and the kings of Europe during the Middle Ages, the interests of the merchants of Venice and Sicily and the nascent European bourgeoisie were also involved in these wars, and in this way the way of trade with the rich East was also opened and an important contribution to the process of capital accumulation in Europe. The Western colonial invasion of the Islamic countries in the modern era and especially from the 19th century onwards, led to the defeat of the Ottoman Empire in the First World War and the establishment of the State of Israel in Palestine.

With the restoration of relations between Christians and Jews and the issuance of the Balfour Declaration in 1917 by England and the immigration of Jews to Palestine, especially with the appearance of Hitler in Germany and the killing of Jews by him, and the four rounds of war between the Arabs and Israel in 1948, 1956, 1967, and in 1973, the hostile relations between the West and the Islamic world entered a new stage. In this way, the affected individuals and groups are distorted in the process of changes, in response to the inverted modernity imposed from above and from outside and peripheral or crony or state capitalism and pre-capitalist and rentier socialism, and in response to failures and Humiliation and imposition caused by it turned to the tradition and from within it by resorting to Salafism and religious fundamentalism, They started violence and struggle and full-scale war against the West and the new Western civilization. From the point of view of political economy, war and peace in the Middle East is related to the ideas and interests of the individuals and groups involved. There is a permanent state of war and conflict in this region with the occupation of the Palestinian land by the Jews with the support of the Western world and the continuation of the territorial expansionism of the Zionist regime along with the repression and killing and the imposition of war on the Palestinians, along with the American military invasion of Iraq and Afghanistan. It has created a sense of constant threat and humiliation in the Arab and Islamic world and has provoked many reactions.

Conclusion & Suggestions

Modernity and organized capitalism based on instrumental reason and market relations in the background of the historical context of enmity between the Islamic world and the West, in order to dominate its historical other, the Muslims, and increase the profits of arms companies and economic growth and prosperity in the West incites war and prevents the establishment of peace in the region. On the other side, the marginalized and humiliated and victims resort to fundamentalism and Salafism and with an emotional and extreme approach to violence and military confrontation. They act against the West and become anti-Western, which has no result for them except the aggravation of poverty and backwardness. The main cause should be found in the development policies and actions of one side and the reaction of the victims is only the result of these policies.

In this way, there are extreme currents on both sides of the war and conflict, which are fueling the conflict. On the one hand, organized and ideological modernity and organized or disorganized capitalism based on instrumental reason and market relations with the intention of obtaining maximum profit, are looking for war in the Middle East and are fueling war, militarism, destruction and killing in Islamic countries and intensifying the arms race. On the other hand, the victims make emotional and extreme reactions from the position of religion and tradition and Salafism against the western world as an enemy, and these reactions are violent and accompanied by killing and bloodshed. On both sides and mainly on the weak side, many innocent people are killed, and war and militarism have huge and lasting resources and political power.

Secularism and liberalism may have proven instrumental in the evolution of political democracy and civil liberties in the destructive effects in different dimensions, which affect these victims, oppressed and marginalized people.

International peace and security is dependent on changing the outlook and attitude of world leaders and changing the philosophical and economic foundations of the capitalist world, by going beyond instinct and instrumental reason and resorting to philosophical reason and a general, humane, holistic or holographic view and avoiding violence and war in relation to oneself, others and nature, and emphasizing peace and peacefulness and dialogue and negotiation with the help of scientists, philosophers and thinkers and experts. The world needs leaders who look at global issues from a macroscopic, general, human, macro and global perspective, not from a microscopic, tribal, special and partial perspective. Humanity needs to establish peace, democracy and development with the cooperation of governments, capital owners and civil society at national, regional and global levels and scales, through dialogue, negotiation, strengthening social capital and generalized trust in global level, and needs the help of new social movements in favor of peace, environment and women's rights, and the reform of international political and economic structures and institutions.

Key Words: West Asia, Modernity, Capitalism, Fundamentalism, War, Peace.

اقتصاد سیاسی جنگ و صلح در غرب آسیا

سید احمد موثقی گیلانی^۱

مقاله علمی

چکیده

از منظر اقتصاد سیاسی، جنگ و صلح در غرب آسیا (خاورمیانه) با ایده‌ها و منافع افراد و گروه‌های دخیل گره خورده است. وجود حالت جنگ و منازعه پایدار در این منطقه با اشغال سرزمین فلسطین توسط یهودیان با حمایت دنیای غرب و تداوم توسعه طلبی ارضی رژیم صهیونیستی همراه با سرکوب، کشتار و تحمیل جنگ بر فلسطینی‌ها، در کنار تهاجم نظامی آمریکا به عراق و افغانستان، نوعی حس تهدید و تحقیر دائمی در دنیای عرب و اسلام ایجاد کرده و واکنش‌های زیادی را برانگیخته است. استدلال اصلی مقاله پیش‌رو این است که مدرنیته و سرمایه‌داری سازمان‌یافته براساس عقل ابزاری و روابط بازاری در بستر زمینه تاریخی خصومت و دشمنی میان دنیای اسلام و غرب، برای سلطه بر دیگری تاریخی خود، یعنی مسلمانان و افزایش سود کمپانی‌های اسلحه‌سازی و رشد و رونق اقتصادی در غرب، به جنگ دامن زده و مانع برقراری صلح در منطقه می‌شود. در طرف مقابل نیز، افراد تحقیر شده و به حاشیه رانده شده و به طور کلی قربانیان این فرایند، به بنیادگرایی و سلفی‌گری متوسل می‌شوند و با رویکردی احساسی و افراطی به خشونت و رویارویی نظامی علیه غرب اقدام نموده و غرب‌ستیز می‌شوند، روندی که برای آنها حاصلی جز تشدید فقر و عقب ماندگی در پی ندارد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که، علت اصلی این معضل، در سیاست‌ها و اقدامات توسعه‌طلبانه یک طرف نهفته است و واکنش قربانیان تنها معلول این سیاست‌ها است. با این حال، واکنش فلسطینی‌ها و شیعیان لبنان، از جمله حماس و جهاد اسلامی و حزب‌الله، فراتر از سلفی‌گری و بنیادگرایی است و آنها به ناگزیر به خشونت و اسلحه برای دفع تجاوز و اشغال و تهاجم دائمی صهیونیست‌ها، که بر آنها تحمیل شده، متوسل شده‌اند. در کل، در دو سوی دنیای اسلام و غرب، افراد و گروه‌هایی که نماینده اکثریت جوامع خود هم نیستند، با ایده‌ها و منافع خاصی، واقعی یا متصوره، طرفدار خشونت و جنگ‌اند و مانع برقراری صلح، دموکراسی و توسعه در خاورمیانه می‌شوند.

واژگان کلیدی: غرب آسیا (خاورمیانه)، مدرنیته، سرمایه‌داری، بنیادگرایی، جنگ، صلح

تاریخ دریافت:
۱۴۰۳/۷/۲۱
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۳/۹/۲۹
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۳/۱۰/۱۲
تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۱۱/۱۷

۱. استاد گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

movasagh@ut.ac.ir ORCID ID: 0000-0001-7279-1460

استناد به این مقاله: موثقی گیلانی، سید احمد (۱۴۰۳). اقتصاد سیاسی جنگ و صلح در غرب آسیا، فصلنامه سیاست پژوهی غرب آسیا،

مقدمه

ایده‌ها و منافع در پیوند باهم در جنگ و صلح دخیل هستند و اساسا دست یازیدن به خشونت، ابتدا به نوع نگاه افراد به مسائل ارتباط دارد. از منظر اقتصاد سیاسی، حوزه ایده‌ها، فرهنگ و ایستارها با حوزه‌های سیاسی و اقتصادی و مقوله‌های قدرت و ثروت ارتباط نزدیکی دارد. پدیده‌هایی چون؛ جنگ و صلح نیز هر یک به ایده‌ها و ایستارهای ذهنی خاص و با صاحبان منافع سیاسی و اقتصادی خاصی ارتباط دارند. صاحبان این ایده‌ها و منافع در تعقیب اهداف و آمال خود ترتیبات نهادی خاصی را نیز تدارک می‌بینند. به این ترتیب، در تحلیل هر پدیده یا رخداد سیاسی و اقتصادی باید ایده‌ها، منافع و نهادها، هرسه را در پیوند با یکدیگر در نظر گرفت. در پاسخ به این پرسش که چرا جنگ و نه صلح در جهان به طور عام و در غرب آسیا به طور خاص جریان دارد، فرض اصلی پژوهش حاضر آن است که در دنیای مدرن و غربی، مدرنیته و سرمایه‌داری سازمان‌یافته بر بنیاد عقل ابزاری و روابط بازاری با غیریت‌سازی و انگیزه سود، یک رابطه سلطه‌جویانه و استثمار با دیگران و با دیگری تاریخی خود یعنی اسلام و مسلمانان برقرار کرده‌اند که واکنش افراد و گروه‌های بازنده و آسیب دیده در این رابطه را برانگیخته و زمینه‌ساز خیزش‌های سلفی و بنیادگرایانه علیه غرب شده است.

واکنش این قربانیان نه تنها کمکی به حل و رفع خشونت و جنگ و خونریزی نکرده، بلکه برعکس، به افزایش آن و تقویت رابطه سلطه و بازار سودآوری و سوداگری دامن زده است. برنده‌ها و بازنده‌ها در دو سوی طیف بر طبل جنگ می‌کوبند که ثمره آن تزریق خون بیشتر در بدن برنده‌ها و خونریزی بیشتر از بدن بازنده‌ها تا سر حد مرگ است. بازنده‌ها با عبور از ایده‌های مبتنی بر عقل، علم، صلح، مسالمت و گفت‌وگو و مذاکره، و با توسل به سلفی‌گری، بنیادگرایی مذهبی، خشونت، مبارزه رویارو علیه غرب، در میدانی بازی می‌کنند که غرب تعیین کرده، نوعی بازی که به نفع کمپانی‌های آنها، نه به نفع این بازنده‌ها و قربانیان، است. این میدان‌ها، تله‌های امنیتی هستند که بازار اسلحه و جنگ و سوداگری را گرم نگه می‌دارند، در حالی که قربانیان با رویکردی احساسی و ایدئولوژیک - بنیادگرایی مذهبی فاقد افکار و ذهنیت‌ها و توانایی‌ها و مهارت‌های لازم برای کسب قدرت و ثروت و پیروز شدن در چنین میدان‌هایی هستند.

بنیادگرایی به نحوی تناقض‌آمیز وعده پیروزی قطعی و مطلق بر دشمن و استقرار بهشت در همین دنیا و در اسرع وقت می‌دهد ولی در برخورد با منطق خشن واقعیت‌ها به قول ابن‌خلدون، مجبور می‌شود بار دیگر وعده بهشت در دنیایی دیگر و در آخرت را بدهد. انسان‌های بی‌گناه از یک سو به خاطر سود در بازار و از سوی دیگر به نام و برای خدا کشته می‌شوند و خون و خونریزی و خشونت و جنگ، جنبه شورانگیز و عشقی و رمانتیک و مقدس به خود می‌گیرد، همان‌طور که در فاشیسم این گونه بود. در هر دو طرف منازعه، ارزش‌هایی بالاتر از جان انسان‌ها مطرح و در پوشش این ارزش‌ها، منافع جنگ‌افروزان تامین و زندگی و معاش و منافع انسان‌های بی‌گناه نادیده گرفته و نابود می‌شوند. هردو طرف با منطق رئالیستی سنتی در یک بازی با حاصل جمع صفر، در پی بُرد کامل خود و باخت مطلق طرف مقابل هستند. یک طرف با توسل به عقل ابزاری و طرف دیگر از روی غریزه و با توسل به متون مقدس مبنی بر جهاد با کفار و مشرکان و حتی با توسل به نظریه‌های چپ و مارکسیستی یا پست‌مدرن در نفی مدرنیته و سرمایه‌داری، عملکرد خود را توجیه می‌کند.

در این نوشتار، از منظر اقتصاد سیاسی، بنیان‌های فکری و اجتماعی خشونت‌طلبی، جنگ و منازعه در دو طرف که مانع برقراری صلح و روابط مسالمت‌آمیز میان دنیای غرب و دنیای اسلام می‌شود، مورد بررسی انتقادی قرار می‌گیرد. در دو

سه سده اخیر، غرب با دو بازوی مدرنیته و سرمایه‌داری متغیری تعیین‌کننده و مستقل در تحولات غرب آسیا از آغاز شکل‌گیری آن تاکنون بوده که با زور و خشونت و جنگ، از دوره هجوم استعماری تا به حال، اعراب و مسلمانان این منطقه را مورد تهدید و تحقیر و قربانی مطامع مادی و منافع خاص خود قرار داده و بر سرنوشت آنها مسلط شده است. در برابر این تهاجم، غرب بر مبنای عقل‌ابزاری و روابط بازاری، واکنش‌های احساسی و افراطی و خشونت بار در قالب سلفی‌گری و بنیادگرایی اسلامی از جانب قربانیان این تهاجم صورت گرفته که نه تنها مسائل و مشکلات جوامع مسلمان منطقه را حل و رفع نکرده بلکه سبب تشدید عقب‌ماندگی آنان شده است. بنابراین ابتدا به منشاء و ماهیت رویکرد جنگ‌طلبانه دنیای غرب پرداخته و سپس به روابط تاریخی توأم با خصومت، تنش و منازعه این دو دنیای متفاوت و واکنش سلفی و بنیادگرایانه قربانیان این تحولات، و به‌ویژه به مسئله فلسطین می‌پردازیم.

۱- مدرنیته، سرمایه‌داری و جنگ

مدرنیته در اصل و گوهر خود، با تأکید بر مؤلفه‌هایی چون انسان‌باوری، عقل‌گرایی، فردگرایی، حقوق و آزادی‌های فردی، تکثرگرایی و برابری و عدالت و رابطه افقی انسانها با یکدیگر در برابر قانون و در دموکراسی‌ها؛ «پروژه‌هایی بشر» از همه بندهای اسارت و موانع و بُت‌های ذهنی و عینی و خدایان دروغین بود که در پیوند با سرمایه‌داری و دولت‌های ملی و مدرن، تمدن جدید غربی را شکل داد (Movassaghi, 1991). سرمایه‌داری یک نظام اقتصادی بر مبنای بازار و فعالیت، بخش خصوصی را شکل داد که در آن کارآفرینان به بهترین شکل ممکن عوامل تولید را در کنار هم قرار داده و با انباشت سرمایه و تخصیص بهینه منابع و سرمایه‌گذاری و تولید در فرایندی رقابتی به زایش ثروت و ایجاد درآمد و رفاه پرداختند. سازماندهی و مدیریت تولید به عقب سازماندهی جامعه نیاز داشت که با برقراری حکومت قانون و در چارچوب دولت ملی و مدرن و بُعد دموکراتیک و با احترام به حقوق مالکیت و آزادی‌های فردی، این سازماندهی صورت گرفت. در نظام سیاسی- اجتماعی جدید، نیروها و طبقات اجتماعی مولد حاکم شدند و طبقه بورژوازی منافع خود را در پیوند با منافع ملی تعریف و دنبال کرد. ابزار تولید هم به کمک علم و فناوری پیشرفت کرد و به نحوی فزاینده بهره‌وری نیروی کار و بازدهی سرمایه‌گذاری را ارتقاء داد. عقل و علم، نوآوری و فناوری در چارچوب قانون در خدمت سازماندهی جامعه و استخدام طبیعت در راستای کار و تولید و زایش ثروت و در نتیجه، قدرت، به کار گرفته شد و انقلاب صنعتی به قول کارل پولانی^۱ نخستین «دگرگونی بزرگ» را در چارچوب مدرنیته و سرمایه‌داری برای کشورهای اکنون صنعتی و پیشرفته غربی رقم زد (Polanyi, 2001).

با این حال، در بنیان‌های فلسفی مدرنیته تناقض‌هایی وجود دارد. با دکارت و سوژه محوری استعلایی دوگانگی ذهن و عین ایجاد شد و انسان به عنوان فاعل شناسا اگرچه خودش را پیدا کرد ولی به دیگری به مثابه غیر نگاه کرد و همه چیز را اُبژه خود ساخت. از یک سو انواع غیریت‌سازی‌ها به وجود آمد و از سوی دیگر در رابطه با طبیعت نیز، سلطه بر آن و تسخیر و تخریب آن رُخ داد. عقل ابزاری و تأکید شدید بر فردیت و فردگرایی و دنیاگرایی در کنار انگیزه سود و روابط بازاری و کالایی و بازاری شدن همه چیز، جامعه و جهان، به ویژه جوامع دیگر و نظم جهانی، و نیز طبیعت و محیط زیست

¹ Karl Polanyi

را تحت الشعاع خود قرار داد. به این ترتیب در سطح جهانی، مسائل اجتماعی نظیر فقر و شکاف طبقاتی و مسائل زیست-محیطی نظیر گرمایش زمین و تغییرات آب و هوایی به نحو فزاینده‌ای نمایان شد. قحطی و خشکسالی، بی‌آبی و سیل، آتش‌سوزی و نابودی جنگل‌ها، خود به تشدید این مسائل از جمله فقر و نابرابری دامن می‌زند و سبب گسترش دامنه خشونت و واکنش‌های افراطی و خشونت‌آمیز از طرف افراد و گروه‌ها و ملل فقیر و بازنده می‌شود.

و برآز عقل‌صوری و ابزاری انتقاد کرد و هابرماس^۳، «مدرنیته ناتمام» را مطرح نمود و مکتب فرانکفورت از «صنعت فرهنگ» و مارکوزه^۴ از «انسان تک‌ساحتی» سخن گفتند و دانیل بل^۵ درباره «تناقض‌های فرهنگی سرمایه‌داری» کتاب نوشت، انسان اقتصادی با عقلانیت ابزاری و در روابط بازاری دنبال سود و نفع شخصی خود و بیشینه‌سازی آن رفت. اقتصاد بازار و نظام سرمایه‌داری بر مبنای سود و بیشینه‌سازی سود و انباشت سرمایه و سرمایه‌گذاری مجدد آن و تولید بی‌وقفه است. انسان مدرن خود را دید و ارباب تقدیر خود شد، ولی «دیگری» را ندید یا نفی و انکارش کرد و تقدیر دیگران را هم در دست گرفت. لویناس^۶ در نقد این امر و با تأکید بر «دیگری»، فیلسوف «دیگری» خوانده شد (Olia, 2019). اقبال لاهوری^۷ در «فلسفه خودی» ضمن تأکید بر پیدا کردن خود و «تحقق خود» یا «خودشکوفایی»، به بسط خود، تا کل بشریت فکرمی کرد (Movassaghi, 2015: 324-36). میلان کوندرا^۸ در «بار هستی» و «جاودانگی» و دیگر رمان‌های خود یا اریک فروم در آثار خود عقل ابزاری و خودپرستی را در تضاد با عشق و نوع‌دوستی دانستند.

در نظام اقتصادی مبتنی بر بازار، چنانکه که آدام اسمیت استدلال کرده، طبق قانون عرضه و تقاضا و با ورود آزادانه افراد به بازار، با «دست نامرئی» و بدون دخالت دولت، قیمت‌ها به‌طور طبیعی تعیین شده و خریدار و فروشنده هر دو نفع برده و راضی برمی‌گردند و دیگر جایی برای جنگ و دعوا باقی نمی‌ماند و صلح و عدالت برقرار می‌شود. اصل رقابت و تقسیم کار تخصصی بر مبنای مزیت نسبی و تجارت آزاد در سطح روابط و اقتصاد بین‌الملل هم به نفع همه و موتور توسعه برای همگان تلقی می‌شود. نگرش کانتی در روابط بین‌الملل نیز بر مبنای اخلاق و انسانیت، آرمان صلح و عدالت برای همگان را دنبال می‌کند. اما این نظریه لیبرال در اقتصاد سیاسی بین‌الملل یا نگرش کانتی و ایده آلیستی در روابط بین‌الملل با واقعیت‌های جاری همخوانی ندارد.

کمپانی‌های فراملیتی در پیوند با دولت‌های بزرگ با برقراری انحصار و دخالت در بازار جهانی، از همان سده ۱۹ «تجارت آزاد امپریالیستی» را دنبال کردند و همه جا در تقسیم غنائم و دسترسی به منابع و بازار و نیروی کار کشورهای جهان سوم، در حال همکاری، رقابت و منازعه با یکدیگر بودند. در سده بیستم آنها پس از دو جنگ خانمان‌سوز جهانی بین خودشان و ظهور فاشیسم و نازیسم، بین خودشان صلح برقرار کرده و اروپا منطقه صلح شد و نهادهای برتون وودز^۹ در خدمت آنها

² weber

³ Habermas

⁴ Marcuse

⁵ Daniel Bell

⁶ Levinas

⁷ Iqbal Lahori

⁸ Milan Kundera

⁹ Bretton Woods system

و با رهبری هژمون جهانی یعنی آمریکا برای تنظیم مالیه بین الملل با محوریت دلار شکل گرفتند. جنگ سرد و بمب اتم و جنگ کره و ویتنام در منازعه بین غرب و بلوک شرق به رهبری شوروی رخ نمودند. کمپانی‌های بزرگ در پیوند با دولت‌های بزرگ به نحوی بسیار سلسله مراتبی و پیچیده یک نوع جهانی سازی کورپورات و از بالا را به وجود آوردند و نهادهای سیاسی و اقتصادی بین المللی مانند؛ سازمان ملل، بانک جهانی، صندوق بین المللی پول و گات یا بعدها سازمان تجارت جهانی، کل اقتصاد جهانی را تابع سود و منافع این کمپانی‌ها کرده و به عملکرد آنها مشروعیت می‌دهند.

از دهه ۱۹۸۰ به بعد و پس از فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد در ۱۹۸۹ و در عصر اطلاعات و جهانی شدن با پیشرفت در فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی، ایدئولوژی نئولیبرالیسم اعلام پیروزی کرد و با سلطه امپراتوری گونه کمپانی‌ها و دولت‌های بزرگ یک نوع سرمایه‌داری بی سازمان را به وجود آورد که طی آن بحران‌های مالی، از بحران مالی ۱۹۹۷ در آسیا تا بحران ۲۰۰۸، رخ نمودند (Movassaghi, 2015: 65-101). بنابراین، نقش و تأثیر دولت‌های بزرگ، کمپانی‌ها و صاحبان منافع سازمان یافته و نهادهای برخاسته از منافع آنها، در سیاست و اقتصاد جهانی انکارناپذیر است و همکاری، رقابت و منازعه بین آنها در ایجاد، تثبیت یا تغییر نظم جهانی و صلح و امنیت بین المللی تعیین کننده است. این تناقض‌ها اگر در ذات مدرنیته و سرمایه‌داری نباشند دست کم بر آنها عارض شده‌اند. این دو، در مراحل بعدی تکامل خود بیشتر به هم گره خوردند و مدرنیته سازمان یافته مثل دین سازمان یافته و دولتی در خدمت سرمایه‌داری سازمان یافته و کمپانی‌ها و انحصارات و دولتهای بزرگ درآمد و به صورت یک ایدئولوژی، فرهنگ مصرفی را دامن زد. اما برای مصرف هم باید پول و کار و درآمد داشت و افراد و گروه‌ها و ملل فقیر به ویژه وقتی از طریق رسانه‌های جدید در عصر ارتباطات از الگوهای مصرفی و سبک‌های زندگی دنیای ثروتمندان و فقر و محرومیت خود آگاه می‌شوند، به قول پائولو فریر^{۱۰} به ریشه و منشأ و علل فقر و محرومیت خود توجه می‌کنند و طبیعی است که از سر ناچاری به انواع ایدئولوژی‌ها و روش‌های افراطی و خشونت‌بار، از بنیادگرایی مذهبی تا گرایش‌های چپ و مارکسیستی متوسل می‌شوند (Dube, 1998: 144).

در واکنش به منطق سود و بازاری و گسترش آن در سطح جهانی، همان‌طور که کارل پولانی^{۱۱} استدلال می‌کرد جنبش‌های اجتماعی خودحمایت‌گر و حتی واکنش کامل علیه تغییرات اجتماعی عصر مدرن و سرمایه‌داری، یعنی فاشیسم، شکل می‌گیرند و انواع فلسفه‌های خردگرای، نژادپرستانه، عوام‌فریبی، انتقادات از نظام حزبی و دموکراتیک سر برمی‌آورند و علیه مدرنیته، سرمایه‌داری و اکنون جهانی شدن، مقاومت می‌کنند و در رأس همه، واکنش علیه غرب، به ویژه ایالات-متحده آمریکا، را تشدید می‌کنند (Howard-Hassmann, 2015: 170). به قول شرابی^{۱۲}، در برابر تروریسم دولتی و ساختاری حاکم، قربانیان هم به خشونت و ترور متوسل می‌شوند. اما به باور او، «تروریسم» به مثابه یک ابزار عقلانی سلطه و کنترل، ابداعی اروپایی است و در آغاز برای مردمان غیر اروپایی به کار گرفته شد (Sharabi, 2006: 115-120).

¹⁰ Paulo Freire

¹¹ Karl Polanyi

¹² Sharabi

موفقیت آن در دنیای استعماری متکی بر یک واقعیت اساسی بود؛ تفوق عظیم نظامی. هر کجا که اروپایی‌ها و بومیان با یکدیگر مواجه می‌شدند، عمل و رویه تروریستی، قاعده استعمارگران بود» (Sharabi, 2006: 117-118).

حتی روشنفکران رادیکال جهان سوم هنگام مواجهه با مدرنیته تحریف شده و ایدئولوژیک و سرمایه‌داری پیرامونی در کشورهای خود که به زور و از بالا و بیرون بر آنها تحمیل شده و آثار مخرب و زیان‌باری در پی داشته، از موضع چپ یا پست‌مدرن یا بنیادگرایانه و با نفی اصل مدرنیته و سرمایه‌داری، خواهان مبارزه با نظام سلطه و امپریالیسم یا استکبار و نظم و نظام کاپیتالیستی جهانی می‌شوند. مدرنیته تحریف شده و ایدئولوژیک با نفی سنت، و سرمایه‌داری پیرامونی با تخریب شالوده‌های تولیدی داخلی، در پیوند با دولت‌های پدرسالار، فاسد، ضعیف و شکست خورده، به انواع تضادها و شکاف‌ها و نابرابری‌ها در داخل کشورهای توسعه‌نیافته و در سطح جهان دامن زده و بیشتر آنها را در گرداب سنت‌گرایی، پوپولیسم، بنیادگرایی، فقر و بیکاری و در نتیجه، خشونت و منازعه و جنگ، فرومی‌برند. در بستر این شکاف‌ها، تأثیر زمینه‌ها و سوابق تاریخی و فرهنگی و تمدنی بر تشدید منازعات، خشونت و جنگ نیز عمیق و پایدار است. روابط دنیای غرب و عالم مسیحیت با دنیای اسلام و شرق اسلامی از همان آغاز خصومت‌آمیز بود و در دوران مدرن تا عصر حاضر به دلایلی پیچیده این خصومت، دشمنی، و منازعه تداوم یافته و واکنش‌های سنت، سلفی‌ها و بنیادگرایان مذهبی را برانگیخته، که اکنون مجال پرداختن به آن نیست.

۲- سابقه تاریخی روابط اسلام و غرب

رابطه اسلام و غرب یک حوزه مطالعاتی بسیار مهم است. برخلاف تجویز صلح و مسالمت در قرآن کریم و انجیل، این روابط از نظر تاریخی همواره غیردوستانه و خصمانه بوده است. در واقع، همان‌طور که متفکرانی چون محمد آرکون^{۱۳} با ارجاع به ریشه و منشاء آسمانی ادیان ابراهیمی یهود، مسیحیت و اسلام، درصدد برقراری صلح و مسالمت و آشتی و گفت‌وگو میان آنها و در نتیجه در جهان هستند، طبیعی بود که روابط میان مسلمانان و مسیحیان مسالمت‌آمیز و توأم با درک و شناخت متقابل و تفاهم و گفت‌وگو میان آنها باشد (Arkoun, 2018: 43-57). به قول برایان ترنر^{۱۴}، برخلاف هندوئیسم یا آئین کنفوسیوس، اسلام پیوندهای عمیق دینی با یهودیت و مسیحیت به عنوان ادیان ابراهیمی دارد و «همواره یک نیروی فرهنگی عمده در اروپا» و «یک بُعد اساسی فرهنگ اسپانیا، سیسیل و اروپای شرقی» و فرهنگ غالب بسیاری از جوامع مدیترانه‌ای، و مسیحیت هم یک دین شرقی، بوده است (Turner, 2005: 64-65). اما از نظر تاریخی ایده‌ها، منافع و نهادهایی در پیوند باهم شکل گرفت که همواره دو طرف را درگیر جنگ و منازعه نمود. رابطه تاریخی میان مسیحیان و یهودیان به دلیل به صلیب کشیده شدن عیسی مسیح (ع) توسط یک یهودی از دیدگاه مسیحیان، خصمانه بود. حتی در دوران مدرن که یهودیان با فعالیت‌های مالی و بانکی و تجاری نقش مهمی در شکل‌گیری سرمایه‌داری داشتند، مسیحیان به آنها به دلیل پرداختن به امور مالی و تجاری به عنوان تاجر و رباخوار، به دیده تحقیر می‌نگریستند (Muller,

¹³ Mohammad Arkoun

¹⁴ Brian Turner

17-18: 2016). روابط مسلمانان و یهودیان برعکس، همواره دوستانه و مسالمت آمیز بود. گذشته از دوران هخامنشی و کوروش در ایران باستان که یهودیان به ایران پناه آورده و از آن زمان تاکنون همواره از آن دوران به نیکی یاد می کنند و به کوروش عشق می ورزند، در دوران رنسانس اسلامی و شکل گیری تمدن اسلامی نیز آنها در پناه مسلمانان زندگی مسالمت آمیزی داشتند.

برخی از مهمترین علل و عوامل تاریخی مؤثر بر شکل گیری روابط خصمانه میان دنیای اسلام و مسیحیت که جداگانه بررسی شده اند (Movassaghi, 2022; 44-62)، به همان مقوله ایده ها، منافع و نهادها برمی گردند. پاپ و اربابان کلیسا که عمدتاً موقعیت آنها با منافع اربابان زمیندار و امپراتورها گره خورده بود، نگرش خصمانه ای نسبت به اسلام و پیامبر گرامی اسلام (ص) داشتند، این امر، در بستر ناآگاهی توده های مسیحی نسبت به این پیام و پیامبر جدید، در کنار فتوحات مسلمانان در قلمرو بیزانس و اروپا و سپس دو سده جنگ های صلیبی (از اواخر سده ۷م/ ۵۵۰ ق. تا اواخر سده ۱۳/ ۷۰۰ ق.)، موجب شد مسیحیان، مسلمانان را نه تنها کافر، بلکه دشمن پندارند. سرزمین فلسطین از سال ۶۳۸م/ ۱۷۰۰ ق. و در زمان خلیفه دوم عمر^{۱۵} جزو قلمرو اسلامی شده بود. تصرف بیت المقدس، که برای پیروان هر سه دین آسمانی مقدس و قبله اول مسلمانان و ناصره زادگاه عیسی مسیح (ع) بود، هدف اعلامی پاپ هنگام صدور فتوای جهاد علیه مسلمانان به بهانه بدرفتاری با زوار مسیحی بود. ویل دورانت^{۱۶} جنگ های صلیبی را که با کشتار عظیم مسلمانان و تخریب و غارت فراوان همراه بود، معجونی از مسیحیت، فئودالیسم، شوالیه گری و امپریالیسم خواند (Durant, 1987: 784).

در کنار انگیزه های مذهبی و منافع اربابان کلیسا و فئودال ها و سلاطین اروپا در دوران قرون وسطی، منافع تجار ونیز و سیسیل و بورژوازی نوپای اروپایی نیز در این جنگ ها دخیل بود و به این طریق راه تجارت با شرق ثروتمند هم باز شد و کمک مهمی به روند انباشت سرمایه در اروپا کرد (Rohrich, 1997: 135). بحران عمیق اجتماعی در اروپا که با این جنگ ها فرافکنی شده بود، با ناکامی مسیحیان در تسخیر بیت المقدس و بازپس گیری آن توسط صلاح الدین ایوبی، تشدید شد. روابط و مناسبات فئودالی حاکم بر اروپا به شدت تضعیف و مشروعیت کلیسا زیر سؤال رفت و شکاف میان مسیحیت شرقی و غربی گسترش یافت. با تضعیف بیزانس و رم شرقی و غارت آن توسط خود صلیبی ها، زمینه فتح قسطنطنیه پایتخت امپراتوری بیزانس توسط سلطان محمد فاتح^{۱۷} سلطان عثمانی در سال ۱۴۵۳م/ ۸۵۷ ق. فراهم شد. از آن پس امپراتوری عثمانی به عنوان بزرگترین قدرت مسلمان مهاجم علیه اروپا و غرب ظاهر شد. البته پیش از آن، سقوط اندلس در ۱۲۱۳م و بعد تصرف قرطبه در ۱۲۳۶م و اشیلیه در ۱۲۴۸م و در نهایت سقوط آخرین امیرنشین مسلمان در غرناطه در ۱۴۹۲م/ ۸۹۸ ق. توسط صلیبی ها و تبدیل این کشور به اسپانیای مسیحی با قتل و کشتار وسیع مسلمانان و بعد کشتار و اخراج و آواره کردن حدود سه میلیون مسلمان در فاصله سقوط غرناطه تا نخستین دهه سده هفدهم میلادی، به عنوان یک انتقام جزئی و ناتمام دنیای مسیحیت از اسلام تلقی شد (Movassaghi, 2022: 54).

¹⁵ Omar

¹⁶ Will Durant

¹⁷ Sultan Muhammad Fatih

تنها استثناء بر این روابط خصمانه در حوزه شرقی، روابط مسالمت‌آمیز پیشین مسیحیان اروپایی در قرون وسطی با مسلمانان اندلس در حوزه غربی طی سده‌ها بود. تمدن اسلامی در اندلس، مرکز تبادل فکری و فرهنگی مسلمانان و مسیحیان اروپایی در فضایی مسالمت‌آمیز بود و اروپاییان، بهره‌ زیادی از پیشرفت‌های فکری و علمی جهان اسلام از طریق اسپانیای اسلامی و سیسیل بردند و با ترجمه‌های دقیق مسلمانان از متون یونانی و نیز آثار متفکرانی چون ابن‌رشد اندلسی و ابن‌سینا آشنا شدند. شرق اسلامی متأثر از ابن‌عربی و تصوف و اشعری‌گری شد، ولی اسپانیا در غرب اسلامی مرکز و منبع آشنایی متفکران مسیحی با آراء حکمای مسلمان و فلسفه‌مثنائی شد و ابن‌رشد شارح بزرگ ارسطو الهام‌بخش اروپایی‌ها در فلسفه و عقل‌گرایی و پدر تفکر جدید اروپایی شد. دنیای مسیحیت از سنت آگوستین در اوایل قرون وسطی به توماس آکوئیناس در اواخر این دوره رسید. این روابط مسالمت‌آمیز میان اسلام و غرب از طریق اندلس و اسپانیای اسلامی به سهم خود نقش مهمی در شکل‌گیری تمدن جدید غربی داشت و استثنایی بر آن قاعده کلی بود که اگر ادامه می‌یافت شاید اکنون دنیا چهره دیگری داشت.

هجوم استعماری غرب به بلاد اسلامی در دوران مدرن، و به ویژه از سده ۱۹ به بعد، در اوج خود به شکست عثمانی در جنگ جهانی اول و بعد تشکیل دولت اسرائیل در سرزمین فلسطین انجامید. با ترمیم روابط میان مسیحیان و یهودیان و صدور اعلامیه بالفور در ۱۹۱۷م توسط انگلستان و مهاجرت یهودیان به فلسطین، به ویژه با ظهور هیتلر در آلمان و کشتار یهودیان به دست او، و چهار دور جنگ بین اعراب و اسرائیل در سال‌های ۱۹۴۸، ۱۹۵۶، ۱۹۶۷، و ۱۹۷۳م، روابط خصومت‌آمیز و دشمنی میان غرب با دنیای اسلام وارد مرحله جدیدی شد. البته کشف نفت و موقعیت ژئوپلیتیک غرب آسیا، در فضای جنگ سرد و رویارویی بین غرب به رهبری آمریکا و بلوک شرق به رهبری شوروی، نقش مؤثری در تشدید تنش‌ها و مخاصمات و منازعات ایفا کردند.

سه موج ضدامپریالیستی و ضد صهیونیستی فراملی در ارتباط با مسئله فلسطین، پان‌عربیسم ناصر و انقلاب الجزایر، در خاورمیانه به وجود آمد. اما شکست و ناکامی مسلمانان در اصلاحات از بالا در داخل، چه در امپراتوری‌های عثمانی، صفوی و گورکانی یا در خاورمیانه جدید پس از دو جنگ جهانی، زمینه‌ساز شکست و تحقیر آنان در برابر غرب در سیاست خارجی شد. اشغال بلاد اسلامی در قلمرو عثمانی (مرد بیمار اروپا) از همان سده ۱۹م توسط دول اروپایی، شکست ایران در دو دوره جنگ با روسیه در اوایل سده ۱۹م، و نیز سلطه بریتانیا بر هند به طور کامل از ۱۸۵۷ تا ۱۹۴۷م، به واسطه سیاست‌های اصلاحی ناکام بود که از بالا صورت گرفت و زمینه دخالت اروپایی‌ها در امور داخلی آنها را فراهم کرد. امپراتوری عثمانی با ماهیت نظامی و با جنگ و لشگرکشی نظامی در صف مقدم رویارویی با غرب قرار گرفت که آن را دشمن سنتی خود تعریف می‌کرد، ولی نتوانست با اروپای برخاسته از رنسانس و سرمایه‌داری مقابله کند.

چارلز عیسای^{۱۸}، درباره تاریخ اقتصادی خاورمیانه و شمال آفریقا و حتی ایران و ترکیه به خوبی توضیح می‌دهد که چگونه مسلمانان پرداختن به امور دنیوی و کار و تولید و تجارت را با اعتقادات مذهبی خود ناسازگار دانسته و این امور را اقلیت‌های مذهبی در دست گرفته بودند که توانستند بنیان اقتصاد و امور مالی و بانکی این بلاد را در پیوند با اروپایی‌ها تحت کنترل خود بگیرند (Issawi, 1982). نظام سیاسی سنتی و ساختار اقتصادی-اجتماعی ملوک‌الطوایفی و راکد و غلبه نظامیان، روحانیان و صاحبان تیول و اقطاع به ویژه در استان‌ها و خارج از مرکز، مانع نوسازی و اصلاحات اساسی

¹⁸ Charles Issawi

و ساختاری و همه جانبه و منسجم و پایدار در قلمرو عثمانی شدند. پس از فروپاشی عثمانی نیز نوسازی و اصلاحات در خاورمیانه جدید و شمال آفریقا، با رژیم‌های خودکامه و پدرسالار، چه به قول معروف چپ و انقلابی و چه محافظه کار، به جز در ترکیه جدید یا مالزی در شرق دور، ناموفق بود.

امپراتوری صفوی در ایران نیز با ادغام دین و دولت و به نام تشیع ولی با گرایش نقلی و اخباری و بنیادگرا هم در داخل خشونت و سخت‌گیری علیه اهل سنت و اقلیت‌های مذهبی را دنبال کرد و هم با امپراتوری سنی عثمانی وارد جنگ‌های سنگین و بی‌پایان شد و آن را دشمن اصلی خود تعریف کرد. بعد از شاه عباس اول گرایش نقلی و اخباری در پیوند با دولت ضعیف و صاحبان منافع اعطایی و مستقره دولت را در قبضه خود درآورده و زمینه‌ساز هجوم افغان‌ها شدند. در دوره قاجاریه و از ابتدای سده ۱۹م/ ۱۳ه و بعد از شکست‌های سنگین از روسیه، سرمایه‌داری تجاری به نحوی بسیار مخرب و غارتگر وارد ایران شد و مانند مورد عثمانی یا امپراتوری مسلمان گورکانی در هند همه بنیان‌های تولیدی و کارگاه‌های صنعتی را نابود و ثروت و سرمایه و منابع این بلاد را غارت کرد و این کشورها در یک تقسیم کار جهانی ناعادلانه به عنوان صادرکننده مواد خام و واردکننده کالاهای تجاری ادغام شدند. نوسازی و اصلاحات از بالا و پایین در ایران هم از همان دوره عباس میرزا و بعد امیرکبیر و انقلاب مشروطه به بعد همواره با مخالفت صاحبان منافع اعطایی و مستقره و حامیان خارجی آنها مواجه شده و ناکام ماند (Movassaghi, 2019: 68-193). در نتیجه، این کشورها نیز با دولت‌های ضعیف، فاسد و ناکارآمد در معرض انواع خشونت‌ها، منازعات و تهاجم از داخل و خارج قرار گرفتند.

به قول هشام شرابی، امپریالیسم در بنیان و عمل و رویه واقعی، در برابر انتقاد از خود و گناه و تقصیرها، «نسبت دادن خشونت خود به قربانیانش»، اغلب از خود حمایت می‌کرد و همان‌طور که قانون نشان داده، متهم کردن قربانی توجیه آسانی بود: «استعمارزده به عنوان تروریست هدف مشروع تقریباً هر نوع خشونت شد که علیه او اعمال می‌گردید»، ترور عقلانی به‌طور قانونی و سیستماتیک در طول دوره‌های زمانی طولانی بدون این که در مرکز مورد پرسش جدی قرار گیرد به کار می‌رفت. در الجزایر و لیبی، و متأخرتر در فلسطین، خانه‌ها به‌طور عادی و روزمره منفجر می‌شد، اجتماعات به‌طور جمعی تنبیه و مجازات می‌شدند، زمین‌ها به‌طور دلبخواهانه ضبط و مصادره می‌شدند، و مردان و زنان به‌طور سیستماتیک محبوس، تحقیر، شکنجه، یا جابه‌جا می‌شدند. روندی که عموماً برقراری صلح و آرامش نام‌گذاری می‌شد (Sharabi, 2006: 118-119).

ترور استعماری، نسل‌های بعدی را دچار روان زخمی می‌کرد، و با حرص و آز و خشونت بی‌پایانش آنها را محروم و بی‌نصیب و غارت و نابود می‌نمود. در واقع، جوامعی تحریف شده و ناقص و فلج به وجود می‌آیند که به زبان قانون به واسطه «رسوبات ذهنی» و «موانع فکری و احساسی» ایجاد شده توسط استعمار، دچار بلا و طاعون شده‌اند و به قول روشنفکر آفریقایی، امه سِزِر،^{۱۹} استعمار اروپایی «ترس، عقده حقارت، آشفستگی و وحشت، فرومایگی، یأس و ناامیدی، خواری و ذلت» در استعمارزده ایجاد می‌کند (Sharabi, 2006: 116). اگرچه سرمایه‌داری، بنیانی مذهبی ندارد ولی با زمینه تاریخی و نقش تعیین‌کننده قدرت‌های غربی در شکل‌گیری خاورمیانه جدید و حس تحقیر و تهدید دائمی مردم خاورمیانه، به ویژه با شکل‌گیری رژیم صهیونیستی، همان‌طور که زمانی موشه دایان^{۲۰} گفت؛ یک حالت جنگ پایدار در این منطقه به وجود

¹⁹ Emma Caesar

²⁰ Moshe Dayan

آمده که با منافع کمپانی‌های اروپا و آمریکا و دولت‌های آنها گره خورده و مانع پویایی اقتصادهای غرب آسیا شده است، به طوری که برخلاف مناطق دیگر، این منطقه نمی‌تواند یک منطقه صلح با تقسیم کار منطقه‌ای برای ایجاد توسعه منطقه‌ای و افزایش قدرت چانه‌زنی آن در رابطه با کمپانی‌ها، دولت‌های بزرگ و سازمان‌های بین‌المللی در سطح جهانی و در عصر جهانی شدن شود.

بنابراین، غرب آسیا در این فضای جنگ پادار، دیرپاترین منطقه در مخالفت با دموکراسی و تقویت جامعه مدنی و طبقه متوسط کارآفرین و توسعه است. در عصر جهانی شدن نیز میلیون‌ها نفر، به ویژه در جهان اسلام، احساس می‌کنند که به قدری تحت فشار نفوذهای فرهنگی، اقتصادی، و سیاسی مدرنیته و سرمایه‌داری و «سلطه غرب» بر زندگی‌شان قرار گرفته‌اند که باید به «سیاست خشم» روی آورند، و در نتیجه به داعیه‌های فرهنگی استقلال از غرب، یا جنبش‌های اجتماعی شبه‌فاشیستی، متوسل می‌شوند (Howard-Hassmann, 2015:169-170).

به این ترتیب، افراد و گروه‌های آسیب‌دیده در روند تغییرات تحریف شده، در واکنش به مدرنیته وارونه تحمیلی از بالا و از بیرون و سرمایه‌داری پیرامونی یا رفاقتی یا دولتی و سوسیالیسم پیشا سرمایه‌داری و رانتی، و در واکنش به شکست‌ها و ناکامی‌ها از بیرون و تحقیر و تحمیل ناشی از آن، به سنت پناه برده و از درون آن با توسل به سلفی‌گری و بنیادگرایی مذهبی، خشونت و مبارزه و جنگ تمام عیار علیه غرب و تمدن جدید غربی را آغاز کردند.

۳- سلفی‌گری و بنیادگرایی اسلامی

اصطلاح بنیادگرایی مذهبی، ابتدا در عالم مسیحیت و در میان مسیحیان رواج یافت. در پی نشر و گسترش نظریه‌های جدید و علمی درباره عالم و آدم، نظیر نظریه تکامل انواع داروین، که باورهای دینی را زیر سؤال می‌بردند، جمعی از مسیحیان بازگشت به متن کتاب خدا، انجیل به طور مستقیم را، راه حل حفظ ایمان و باورهای دینی مسیحیان تلقی نمودند که بعدها در سده بیستم، به ویژه پس از وقوع انقلاب اسلامی در ایران، این واژه کاربرد عام یافت. بنیادگرایی به معنی بازگشت به بنیادها، صدر و سلف، و به نص و متن، بدون دخالت عقل و علم در فهم آن، ضمن رد همه تغییرات زمان و مکان است که به معنای دور شدن از اصل و خلوص اولیه دین تلقی می‌شوند. بنیادگرایی جریانی ضد فلسفه، عقل و علم و نقد و نوآوری و اختیار و انتخاب و تفاوت و تکثر است و به نحوی خشک و خشن و مطلق و احساسی و رمانتیک، خواهان بازگشت به گذشته باشکوه و صدر و دوران طلایی اولیه است.

اگرچه بنیادگرایی در عمل، چهره‌ای رادیکال با نفی وضع موجود به خود می‌گیرد، ولی به نحو عمیقی، محافظه‌کار است و تنها ایده‌ها، نهادها و پدیده‌های آن دوران طلایی گذشته را درست می‌داند و هرگونه تغییرات، پدیده‌ها و نهادهای دوره‌های بعد و جدید را به عنوان بدعت رد و نفی می‌کند. این جریان، چون ضد فلسفه و عقل و تفاوت و تکثر است، هرگونه گفت‌وگو، مذاکره و مسالمت و مصالحه و آشتی‌جویی و سازش و سازگاری را خلاف اصول جزمی و مطلق خود تلقی و با آن مخالفت می‌کند. بنیادگرایی به عنوان پدیده‌ای هم سنتی، و هم مدرن و هم پست‌مدرن، دین را سیاسی، دنیوی و ایدئولوژیک می‌کند و به شدت ضد مدرنیته و مؤلفه‌های آن و همچنین زن‌ستیز است و وعده حل و رفع مسائل و تحقق بهشت در همین دنیا و اکنون را می‌دهد که از طریق به دست گرفتن قدرت سیاسی و تشکیل حکومت دینی دنبال تحقق آن است. این جریان چون ضد فلسفه و عقل است، قائل به تئوری و تحمل و مدارا نیست و با ساده‌سازی مسائل، اهل عمل

و عملیات و خشونت و جنگ و نظامی‌گری برای نیل به اهداف خود به طور مطلق است (Movassaghi, 2021: 35-40). این پدیده اکنون نه فقط در میان مسلمانان بلکه در میان مسیحیان، یهودیان، هندوها و بودیست‌ها هم ظهور و نمود یافته و مطالعات مقایسه‌ای در خصوص انواع بنیادگرایی‌های مذهبی را برانگیخته است.

در جهان اسلام، بنیادگرایی پدیده‌ای صرفاً در واکنش به مدرنیته نیست و ریشه عمیقی در سنت و تاریخ اسلام از همان قرون اولیه دارد. اهل حدیث و احمد بن حنبل^{۲۱} و اشاعره در برابر گفت‌وگو معتزله و فضای عقلانی و آزاداندیشی در دوران هارون و مأمون قرار گرفتند و متفکران و آزاداندیشان و همه کسانی را که به علوم عقلی می‌پرداختند، کافر و مشرک تلقی کرده و با آنها مخالفت می‌کردند. فلسفه و علوم عقلی و ترجمه متون فلسفی یونانی و هرگونه گفت‌وگو و مبادله فرهنگی با تمدن‌های پیشین و ملل دیگر به منزله کفر و شرک تلقی و تکفیر می‌شد. بعد از هارون و مأمون و از زمان متوکل خلیفه عباسی در اواسط سده سوم هجری این جریان با شکست معتزله به گفت‌وگو حاکم در پیوند با صاحبان قدرت و ثروت تبدیل شد و با توسل به نص و ظاهر متن و کتاب خدا به جبرگرایی و قشری‌گری دامن زده و استبداد و خودکامگی را تقویت کرد. به این ترتیب، به تدریج چراغ عقل و علم و اختیار و انتخاب و تحمل و مدارا و گفت‌وگو و داد و ستد فرهنگی و تفقه به معنای ژرف‌اندیشی در دین که توصیه قرآن کریم بود، به نام دین خاموش شد و متفکران و آزاداندیشان و دانشمندان که در پیوند با تجار و کارآفرینان در حوزه عمومی زمینه‌ساز شکل‌گیری تمدن اسلامی شده بودند، به حاشیه رانده شده و سرکوب شدند.

آنها فراتر رفتن از ظاهر کتاب و سنت را مایه اختلاف و انشعاب و تفرقه میان مسلمانان و علت بدبختی و شکست در برابر دشمنان دانسته و با شعار وحدت مسلمانان حتی مذاهب چهارگانه رسمی را نفی و عامل تفرقه خوانده و خواهان بازگشت به نص، متن، صدر و سلف، و به سلفیه معروف، شدند. در سده‌های بعد ابن تیمیه^{۲۲} در فقه و فروع و غزالی با اشعری‌گری و تصوف در اصول این گفت‌وگو سلفی را عمق و تداوم بخشیده و به بدوران فکری سلفی‌گری و بنیادگرایی در عالم اسلام تبدیل شدند. ابن تیمیه حتی غزالی را به خاطر فراتر رفتن از ظواهر و گرایش به تصوف و باطنی‌گری تکفیر می‌کرد ولی هر دو مخالف عقل و علم و پرداختن به فلسفه و علوم عقلی، نقد و نوآوری، به عنوان کفر و شرک و بدعت بودند (Movassaghi, 2021: 107-136).

سلفی‌گری یا بنیادگرایی اسلامی در دوره معاصر با ظهور جنبش وهابیت در عربستان در سده ۱۲/م آغاز شد و در همین مقطع جنبش شاه ولی‌الله دهلوی نیز در شبه قاره هند به راه افتاد که هر دو در واکنش نسبت به مسائل داخلی، نه در واکنش به مدرنیته و سرمایه‌داری، صورت گرفتند. البته جنبش شاه ولی‌الله در سده ۱۳/م و در زمان جانشینانش علیه استعمار بریتانیا و اشغال هند توسط آن فعال شد که بعد از شکست کامل از بریتانیا در قیام سراسری هند در ۱۸۵۷م، به شکلی دیگر ادامه یافت. پس از استقلال و تجزیه هند و تشکیل پاکستان در ۱۹۴۷م، این جنبش در پاکستان بازتولید و تکثیر شد که بارزترین جلوه و چهره آن حزب جماعت اسلامی به رهبری مودودی^{۲۳} بود. جنبش وهابیت، نمونه تمام عیاری از بنیادگرایی اسلامی بود که با زور و خشونت و شمشیر آل سعود در صفوف داخلی علیه همه مسلمانانی که گفت‌وگو

²¹ Ahmed Ibn Hanbal

²² Ibn Taymiyyah

²³ Maududi

خشک و خشن و قشری وهابیان را نپذیرفتند، به ویژه علیه شیعیان و حتی خلافت عثمانی، موضع گرفت و پس از همکاری با دولت بریتانیا در جنگ جهانی اول علیه عثمانی، به تشکیل دولت سعودی در ۱۹۲۶ م انجامید.

در شمال آفریقا نیز جنبش‌های بنیادگرا علیه اشغال اروپایی فعال شدند و شکست خوردند و پس از تجزیه عثمانی و تشکیل کشورهای مستقل در آن منطقه به شکل‌های مختلف بازتولید شدند (Movassaghi, 2021: 153-342). اخوان المسلمین در مصر در ۱۹۲۸ م، به رهبری حسن البنا^{۲۴} بیشتر متأثر از افکار رشیدرضا بود و از طریق آن در کشورهای اسلامی دیگر نیز شاخه‌ها و شعبه‌های اخوانی به عناوینی دیگر سربرآوردند که جماعت اسلامی مودودی در پاکستان نمونه‌ای از آن بود. در دهه ۱۹۵۰ م پس از روی کار آمدن ناصر در مصر در ۱۹۵۲ م، سید قطب به عنوان ایدئولوگ اخوان به تأثر از رشیدرضا و مودودی، به ویژه با کتاب «معالم فی الطريق»، نقش بسیار مهمی در تکثیر و بازتولید تفکر سلفی و جهادی در دنیای عرب و اسلام داشت و به عنوان پیامبر بنیادگرایی اسلامی ظاهر شد. او به شدت غرب‌ستیز بود و تمدن جدید غربی را به عنوان جاهلیت مدرن نفی می‌کرد و حتی علاوه بر جوامع غربی، جوامع مسلمان موجود را نیز به عنوان جوامع جاهلی نفی می‌کرد و خواهان تبدیل آنها به جوامع اسلامی توسط یک گروه پیشتاز بود، اگرچه شکل نظام سیاسی و حکومت اسلامی را مودودی بیشتر تشریح و توصیف کرده بود اما مودودی و سید قطب هر دو مدرنیته و مؤلفه‌های اساسی آن را رد می‌کردند و میراث پایداری از خشونت‌طلبی و منازعه در داخل بلاد اسلامی و در رابطه با غرب را از خود به جا گذاشتند و همواره جنگ‌های صلیبی و دشمنی غرب با مسلمانان را یادآور می‌شدند (Movassaghi, 2021: 141-191).

پس از جهاد گروه‌های اسلام‌گرا در افغانستان علیه شوروی، بنیادگرایان به صورت جنبشی فراملی در قالب نوبنیادگرایی به رهبری بن‌لادن و بعد ایمن الظواهری^{۲۵} ظاهر شدند و با ارجاع به ظلم و ستم و خشونت و جنگی که علیه مسلمانان به ویژه در سرزمین فلسطین و توسط رژیم صهیونیستی اعمال می‌شد، با موجی از ترورها و حملات انتحاری علیه دنیای غرب موضع گرفتند و در اوج خود حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ م را آفریدند. پس از آن، با حمله نظامی آمریکا به افغانستان و عراق دور جدیدی از جنگ و کشتار و تخریب و ویرانی و آوارگی مردم این بلاد آغاز شد که سبب شکل‌گیری داعش در عراق و سوریه و بازخیزی طالبان و حتی داعش (خراسان) در افغانستان شد (Movassaghi, 2021: 322-339). این چرخه‌های خشونت و جنگ و منازعه در دو سوی عالم یکدیگر را تقویت و بازتولید می‌کنند که برای دنیای غرب فروش اسلحه و رونق اقتصادی و ایجاد اشتغال و برای دنیای اسلام خرید اسلحه و تحریف بودجه‌ها و تخریب و ویرانی زیرساخت‌ها و کشتار مردم بی‌گناه را به دنبال دارد.

۴- حماس و حزب‌الله و مسئله فلسطین

جریان حماس و جهاد اسلامی در غزه و حزب‌الله در لبنان ماهیتی متفاوت دارد. در جنگ شش روزه اعراب و اسرائیل در ۱۹۶۷ م که طی آن ناصر شکست سختی را متحمل شد، اسرائیل کرانه باختری، نوارغزه، بلندی‌های جولان و صحرای سینا را به اشغال خود درآورد، گرچه صحرای سینا را پس از جنگ ۱۹۷۳ م به مصر پس داد ولی در بقیه این اراضی احداث

²⁴ Hasan al-Bana

²⁵ Ayman Al-Zawahir

شهرک‌های یهودی‌نشین آغاز شد. پس از عقب‌نشینی رژیم صهیونیستی از نوار غزه و کرانه باختری و برگزاری انتخابات در آنجا، حماس که از دل شاخه فلسطینی- اردنی اخوان به رهبری شیخ احمد یاسین سربرآورد، در غزه، و سازمان آزادیبخش فلسطین در کرانه باختری، اداره امور را در دست گرفتند. در لبنان نیز از سال ۱۹۸۲م حزب‌الله، در ادامه شکل-گیری جنبش امل توسط امام موسی صدر و شهید چمران برای سازماندهی شیعیان جنوب، با بیرون راندن اشغال‌گران صهیونیست و آمریکایی، شکل گرفت.

رژیم صهیونیستی، در ژوئن ۱۹۸۲م برای کنترل تا ۴۰ کیلومتری داخل لبنان وارد خاک این کشور و حتی بیروت شد و پس از محاصره ۶ هزار چریک فلسطینی و عقب‌نشینی آنها و ترک لبنان و شکست ساف تا ۳۰ آگوست، در این فاصله طی بمباران‌ها روزانه ۲۰۰ تا ۳۰۰ نفر را در میان جمعیت نیم میلیونی غیرنظامی فلسطینی و لبنانی بیروت کشت و با پیشروی ارتش صهیونیستی، در غرب بیروت و قتل عام ۲۰۰۰ زن و کودک در اردوگاه‌های صبرا و شتیلا، جنوب لبنان را در اشغال خود درآورد، اما پس از ۱۸ سال حضور نیروهایش در لبنان با مقاومت حزب‌الله مجبور به عقب‌نشینی خفت‌بار در سال ۲۰۰۰م شد (Hinchcliffe & Milton-Edwards, 2006: 23-24). در سال ۲۰۰۶ نیز رژیم صهیونیستی بار دیگر به لبنان حمله کرد و در جنگ ۳۳ روزه کشتار و تخریب فراوانی برای لبنانی‌ها به بار آورد. رهبری سید عباس موسوی تا زمان شهادت او در ۱۹۹۲م و سپس رهبری سید حسن نصرالله تا اواخر سال ۲۰۲۴م با حمایت جمهوری اسلامی ایران سبب تقویت و گسترش این سازمان و تبدیل آن به یک حزب و سازمان سیاسی- نظامی مهم در صحنه لبنان و در برابر تهاجمات رژیم صهیونیستی شد. حماس و حزب‌الله در واقع درصدد بیرون راندن صهیونیست‌ها از اراضی اشغالی بوده‌اند و حتی حماس در پیوند با کشورهای حاشیه خلیج فارس به‌ویژه قطر، خواهان مصالحه به شرط عقب‌نشینی رژیم صهیونیستی به مرزهای سال ۱۹۶۷م بود (Hinchcliffe & Milton-Edwards, 2006: 305-322).

شروع انتفاضه از ۱۹۸۷م و حمله عراق به کویت در دوم آگوست ۱۹۹۰م و فروپاشی شوروی، آمریکا را به تسریع روند صلح در نظامی نوین واداشت. با پیروزی حزب کارگر در اسرائیل در ۱۹۹۲م و اجرای طرح «صلح در برابر امنیت»، این حزب درصدد واگذاری نوار غزه و کرانه باختری به فلسطینی‌ها در قالب ایده دو دولتی و برقراری صلح و روابط عادی با اعراب بود تا اقتصاد و بازار و سیستم امنیتی کشورهای عربی را در چارچوب اتحاد منطقه غرب آسیا به رهبری خود، تحت نفوذ و کنترل خود قرار دهد. با توافق اسلو در ۱۹۹۳م بین اسحاق رابین و عرفات، خودگردانی تدریجی به کرانه باختری و غزه داده شد. اما در ۱۹۹۴م رابین توسط یک دانشجوی افراطی و بنیادگرای یهودی ترور شد و حزب لیکود بر سر کار آمد که مخالف مذاکرات بود.

تداوم ایجاد شهرک‌های یهودی‌نشین و دیدار شارون از قدس شرقی و خشونت و جنگ‌طلبی و ترورها و کشتارهای مداوم این رژیم نسبت به مردم مسلمان فلسطینی، خشم و سرخوردگی فلسطینی‌ها و آغاز انتفاضه دوم را به دنبال داشت. محاصره کامل غزه آن را به بزرگترین زندان روباز جهان تبدیل کرد، به ویژه با غلبه گفتمان بنیادگرای یهودی و جریان راست افراطی لیکود و احزاب مذهبی افراطی، که حتی خواهان الحاق مجدد کرانه باختری و غزه به رژیم صهیونیستی هستند. در چنین شرایطی که حماس در غزه با محاصره و سرکوب و کشتار مداوم فلسطینی‌ها و فقر و بیکاری و گرسنگی و تنگی معیشت مردم دست به گریبان بود، مقاومت و مبارزه علیه اشغال‌گران را سازمان داد و در دفاع از خود با عبور از

سنگ و سلاح سرد به سلاح گرم و موشک، عملیات‌های نظامی صورت می‌داد که اوج آن در عملیات طوفان الاقصی در ۷ اکتبر ۲۰۲۳ رخ داد و سبب کشته شدن ۱۲۰۰ اسرائیلی و گروگان‌گیری تعدادی دیگر شد.

اما رژیم صهیونیستی مثل همیشه این حادثه را بهانه‌ای برای آغاز جنگی تمام‌عیار دیگر، این بار علیه غزه، قرار داد و به کشتار بیش از ۴۴ هزار نفر (اغلب زنان و کودکان) در غزه و زخمی کردن هزاران نفر دیگر و آواره ساختن بیش از دو میلیون نفر و نابودی کامل تمام زیرساخت‌های غزه و اشغال آن دست زد. در کرانه باختری نیز شهرک‌نشین‌های یهودی به مردم بی‌پناه هجوم آورده و به قتل و غارت آنها مشغول شدند و ارتش رژیم صهیونیستی هم در ادامه وارد آنجا شد و به تعقیب و کشتار فلسطینی‌ها پرداخت. پس از سرکوب حماس، اسرائیل حمایت حزب‌الله از حماس را نیز بهانه برای حمله به لبنان قرار داد، و به تکرار این جنایت‌ها و تخریب و کشتار و آوارگی مردم جنوب لبنان و بیروت و شهادت بسیاری از فرماندهان و رهبران حماس و حزب‌الله، از جمله ترور اسماعیل هنیه در تهران و بعد ترور سید حسن نصرالله با حمله هوایی هواپیماها و بمب‌های اهدایی آمریکا، پرداخت. پیش از این نیز رژیم صهیونیستی، همواره رهبران فلسطینی و لبنانی را ترور کرده که ترور شیخ احمد یاسین رهبر حماس و سیدعباس موسوی رهبر حزب‌الله و ابوجهاد مغز متفکر انتفاضه و ابویاد مرد شماره ۲ ساف و عماد مغنیه و ... از آن جمله‌اند.

حمایت همه‌جانبه و گسترده آمریکا و اروپا از رژیم صهیونیستی و حضور نتانیاهو نخست‌وزیر این رژیم در کنگره آمریکا و نمایش صحنه تشویق مکرر نمایندگان کنگره با دست زدن برای او به عنوان قهرمان، به شدت افکار عمومی جهانیان را تحت تأثیر قرار داد. با وجود سلطه کمپانی‌های رسانه‌ای در پیوند با صاحبان منافع خاص، دانشجویان دانشگاه‌ها و سایر اقشار مردم در اروپا و آمریکا علیه جنایات صهیونیست‌ها وارد خیابان‌ها شده و خواهان پایان جنگ و کشتار و برقراری آتش‌بس شدند، که یادآور اعتراضات عمومی علیه جنگ ویتنام است. در دهه ۱۹۴۰م نیز افکار عمومی دنیا تحت تأثیر کشتار یهودیان توسط هیتلر و در آلمان نازی قرار گرفته بود که با حمایت غرب به تشدید مهاجرت یهودیان به فلسطین و تشکیل دولت اسرائیل انجامید. مسئله فلسطین اکنون به مسئله‌ای مهم برای همه جهانیان تبدیل شده و آزادی فلسطین و راه‌حل دو دولتی بار دیگر مطرح گردیده است. اما به نحوی باورنکردنی، دولت‌های آمریکا و اروپا در پیوند با کمپانی‌ها و گروه‌های صاحب منافع خاص به افکار عمومی بی‌اعتنایی کرده و حتی دانشجویان را سرکوب کردند. سازمان‌های بین‌المللی و زیر مجموعه‌های سازمان ملل و دبیرکل آن هم فاقد اهرم‌های لازم برای توقف جنگ و کشتار و برقراری آتش‌بس هستند.

در واقع، حتی آمریکا دیگر به عنوان یک هژمون عمل نمی‌کند و بی‌اعتنا به سازمان ملل و افکار عمومی به قدرت برهنه و زور عریان متوسل شده و حامی جنگ‌طلبی رژیم اسرائیل است. البته تأثیر منفی جنگ‌طلبی رژیم صهیونیستی بر پیروزی دموکرات‌ها در انتخابات ریاست جمهوری آمریکا در نوامبر ۲۰۲۴م و تأثیر مثبت آن بر پیروزی احتمالی دونالد ترامپ کاندیدای جمهوری‌خواه، تا حدودی سبب ایفای نقشی بازدارنده توسط دولت بایدن در برابر توسعه‌طلبی‌ها و جنگ-افروزی‌های نتانیاهو و دولت بنیادگرای او شد. اما به نظر می‌رسد که این جنگ افروزی نتانیاهو به سهم خود نقش مهمی در پیروزی ترامپ در آن انتخابات ایفا کرد و افکار عمومی مردم آمریکا، به ویژه اعراب و مسلمانان ساکن آمریکا که به طور سنتی طرفدار حزب دموکرات بودند، با نارضایتی از حمایت بایدن از رژیم صهیونیستی، از کاندیدای دموکرات‌ها رویگردان شدند.

ترامپ، خود یک راست افراطی و بنیادگرایی سکولار است که در رأس بزرگترین قدرت نظامی دنیا تمام‌قد حامی رژیم صهیونیستی و شخص نتانیاهو است و در کارزار انتخاباتی خود حتی اشاره‌ای به فاجعه انسانی و نسل‌کشی در غزه نکرد و در دوره پیشین ریاست جمهوری خود حتی سفارت آمریکا را به بیت‌المقدس منتقل کرد و پیمان صلح ابراهیم بین اعراب و رژیم صهیونیستی را بی‌اعتنا به مسئله فلسطین شکل داد. اکنون هم با کنترل جمهوری خواهان بر کنگره، ترامپ قوی‌تر از دوره قبل حامی نتانیاهو خواهد بود، گرچه نتانیاهو در داخل با چالش مخالفان جنگ روبروست. گویا روح هیتلر و آیشمن در کالبد نتانیاهو دمیده شده و او همانند آنها با خشونت سازمان‌یافته و نژادپرستی درصدد نسل‌کشی و اخراج فلسطینی‌ها از سرزمین‌شان و گسترش دامنه جنگ به دیگر نقاط خاورمیانه، از لبنان و سوریه و اردن تا عراق و ایران و یمن است. البته این جنگ‌طلبی رژیم صهیونیستی به نتانیاهو و کابینه او محدود نمی‌شود و اکنون سال‌هاست که احزاب و گرایش‌های چپ و حزب کارگر در اسرائیل که خواهان برقراری صلح با اعراب و راه‌حل دو دولتی هستند، به حاشیه رانده شده‌اند و گرایش‌های راست افراطی و بنیادگرایی مذهبی یهودی در صحنه سیاسی آنجا غلبه یافته‌اند.

هانا آرنت که به عنوان یک یهودی مطرود در ۱۹۳۳م از آلمان گریخت راهی پاریس و بعد در ۱۹۴۱ وارد نیویورک شد و ۱۸ سال رسماً فردی پناهنده و بدون تابعیت بود، پیرو برنارد لازا^{۲۶} بر این باور بود که یهودیان باید به دیگر گروه‌های ستم‌دیده جهت مبارزه با بی‌عدالتی و رسیدن به آزادی و عدالت پیوندند، و هنگامی که متوجه شد صهیونیست‌ها در مهاجرت به فلسطین به اکثریت مردم عرب و فلسطینی ساکن آنجا بی‌اعتنا بوده و درصدد تشکیل یک ملت-دولت یهودی هستند، به شدت علیه ایدئولوژی و جنبش توتالیتری صهیونیسم موضع گرفت و پیش‌بینی کرد تشکیل چنین دولتی به پرورش ناسیونالیسم ستیزه‌جو و افراطی، در میان اعراب و یهودیان هر دو، دامن می‌زند. او نوشت: «یهودیان پیروز در محاصره جمعیت سراپا متخاصم عرب زندگی خواهند کرد، منزوی در میان مرزهایی که مدام مورد تهدید قرار می‌گیرند و غرق در صیانت از جان خود آن هم به درجه‌ای که تمامی دلبستگی‌ها و فعالیت‌های دیگر به حاشیه رانده خواهد شد». آرنت نسبت به مسئله حقوق و شهروندی اعراب که همچون بلایی به جان اسرائیل به مثابه یک ملت-دولت یهودی خواهد افتاد هشدار داد، مسئله‌ای که با اشغال ساحل غربی از ۱۹۶۷ به بعد وخیم‌تر نیز شد، و اعلام کرد، صلح هیچ‌گاه در منطقه برقرار نمی‌شود مگر این که یهودیان و اعراب رودررو به گفت‌وگو بنشینند و راه‌هایی جهت همکاری بیابند، و یگانه راه‌حل واقع‌بینانه هم ایجاد دولت و کشوری فدراتیو متشکل از دو قوم عرب و یهود بر مبنای شوراهای محلی و شهری-روستایی یهودی-عربی است تا نزاع یهود-عرب در پایین‌ترین و نویدبخش‌ترین سطح همسایگی و نزدیکی حل شود (Bernstein, 2018: 49- 61).

در واقع، اکنون نیز برخی از کارشناسان اسرائیلی نگران آینده رژیم صهیونیستی بعد از ایجاد این همه کینه و نفرت ناشی از کشتار وحشیانه و بی‌رحمانه فلسطینی‌ها (۷۰٪ به گزارش کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل)، به ویژه زنان و کودکان در غزه و کرانه باختری، و نابودی کامل زیرساخت‌های آن، و بعد کشتارها و تخریب‌ها در لبنان، هستند و این که چگونه باید فرزندان اسرائیلی‌ها در میان انبوه اعراب و مسلمانان داخل اسرائیل و خارج از آن، زندگی کنند. برای نمونه، در ۷ نوامبر ۲۰۲۴م گروهی با در دست گرفتن پرچم فلسطین و با شعار آزادی فلسطین به شهروندان اسرائیلی که برای تماشای

²⁶ Piero Bernard Lazar

بازی فوتبال بین یک تیم اسرائیلی و تیمی هلندی به آمستردام آمده بودند، حمله کردند که طی آن بیش از ۶۰ نفر زخمی شدند و انعکاس وسیعی در اتحادیه اروپا پیدا کرد.

قربانیان خشونت و اشغال‌گری و جنگ‌افروزی رژیم صهیونیستی، تروریست تلقی می‌شوند ولی تروریسم دولتی و ساختاری و سهمگین اسرائیل و آمریکا با آن همه امکانات و تجهیزات نظامی بر مبنای برتری مطلق علمی و فنی و تکنولوژیک در عصر اطلاعات و هوش مصنوعی، و تخریب و کشتار و آسیب‌های روحی و روانی عمیق و گسترده و پایدار جنگ‌افروزی دولت صهیونیستی علیه مردم بیگناه فلسطین و لبنان و منطقه، نادیده گرفته می‌شود. کینه و نفرت ناشی از حس تحقیر و ستم و سرکوب سازمان‌یافته و عظیم و گسترده ناشی از جنایات صهیونیست‌ها با حمایت آمریکا و اروپا، در دوره‌های بعدی سیکل گسترده‌تری از خشونت و منازعه و مبارزه علیه دنیای غرب در کل بر مبنای انواع ایدئولوژی‌های مذهبی و افراطی، از جمله سلفی‌گری و بنیادگرایی مذهبی، را به وجود می‌آورد. خیزش‌های بنیادگرایانه مذهبی و سکولار در هر دو طرف منازعات در خاورمیانه، صلح و امنیت بین‌المللی را بیشتر به خطر می‌اندازد و اقتصاد جهانی را بیشتر از آرمان تجارت آزاد و رقابتی دور و تحت‌الشعاع منافع کمپانی‌های اسلحه‌سازی و رسانه‌ای و بنگاه‌های مالی سرمایه‌داران و رانت‌خواران در چارچوب سرمایه‌داری سازمان‌یافته یا بی‌سازمان جهانی قرار می‌دهد.

نتیجه‌گیری

چنانکه گفته شد، در دو سوی جنگ و منازعه در غرب آسیا، جریان‌های افراطی وجود دارند که آتش‌بیار معرکه هستند. در یک سو، مدرنیته سازمان‌یافته و ایدئولوژیک و سرمایه‌داری سازمان‌یافته یا بی‌سازمان بر مبنای عقل‌اناری و روابط بازاری به قصد کسب سود حداکثری، با غیریت‌سازی از مسلمانان با آن زمینه و سابقه تاریخی، به دنبال جنگ‌افروزی در غرب آسیا هستند و به جنگ و نظامی‌گری و تخریب و کشتار در بلاد اسلامی و تشدید مسابقه تسلیحاتی دامن می‌زنند. تولید و صدور اسلحه و ایجاد اشتغال و رونق اقتصادی از طریق آن بخشی از اقتصاد دنیای سرمایه‌داری است. در سوی دیگر، قربانیان به واکنش‌های احساسی و افراطی از موضع دین و سنت و سلفی‌گری علیه دنیای غرب به عنوان دشمن دور و نزدیک می‌پردازند که این واکنش‌ها هم خشونت‌بار و همراه با کشتار و خونریزی است. در هر دو طرف و به‌طور عمده در طرف ضعیف، انسانهای بی‌گناه زیادی کشته می‌شوند و جنگ و نظامی‌گری آثار تخریبی عظیم و ماندگاری در ابعاد مختلف دارد که دامن‌گیر این قربانیان و ستمدیدگان و به حاشیه رانده شدگان می‌شود. ابعاد کشتار و تخریب دنیای سرمایه‌داری و ماشین جنگی آن به رهبری آمریکا و نیروی نیابتی‌اش در خاورمیانه یعنی رژیم صهیونیستی، بسیار وسیع‌تر و عمیق‌تر است. بر خلاف ادعای قانون‌مداری و عقلانیت، حقوق بشر و دموکراسی و عدالت و برابری، قربانیان بدون تشکیل دادگاه و محاکمه در دادگاهی عادلانه و بی‌طرف و بدون این که صدایشان شنیده شود و امکان دفاع از خود را به نحوی مسالمت‌آمیز داشته باشند، با هواپیما و پهباد و بمب هدف قرار می‌گیرند و کشته می‌شوند.

کمپانی‌های اسلحه‌سازی و نفتی و تجاری و صنعتی در دنیای غرب در پیوند با دولتهای غربی، اقتصاد این کشورها را در اختیار داشته و بر اساس منطق بازار و انباشت و سرمایه‌داری، باید سود و حداکثرسازی سود و ایجاد اشتغال و درآمدزایی و رفاه برای خودشان، فارغ از هرگونه ملاحظات اخلاقی و انسانی و زیست‌محیطی داشته باشند، همان‌طور که در اقتصاد ارتدوکس و لیبرال، نظریه‌پردازان مربوطه استدلال و توجیه می‌کنند (Movassaghi, 2019: 46-70)، سرمایه‌داری استاد

تولید است و برای اینکه تولید کند باید تخریب کند و هر جا هم تخریب می‌شود در نهایت این کمپانی‌ها و صاحبان سرمایه و منافع آنان هستند که باید بیایند و درست کنند. اگر زیرساخت‌ها و تأسیسات زیربنایی کشورهای مورد تهاجم نابود شود، هم از نظر تامین سرمایه و هم از نظر دانش و فناوری‌های مربوطه، این کشورها دست به دامن همان کمپانی‌ها و کشورهای تخریب‌کننده می‌شوند و این دور باطل همچنان ادامه می‌یابد. جنگ و نظامی‌گری آثار منفی عمیق و درازمدتی بر توسعه کشورهای قربانی دارد و سبب تشدید عقب‌ماندگی آنها می‌شود. مسابقه تسلیحاتی و تحریف بودجه به سمت تولید سلاح و نظامی‌گری، آن هم با وجود شکاف عظیم علمی و تکنولوژیک و اقتصادی بین دو طرف، یک سرمایه‌گذاری بیهوده و زیانبار است و روند انباشت سرمایه در داخل کشورهای مورد تهاجم و فضای کسب و کار و ثبات سیاسی را به شدت مختل می‌کند و به فقر و بیکاری و شکاف طبقاتی دامن می‌زند و تنها جنگ‌سالاران و رانت‌خواران از این موقعیت سود می‌برند. این امر، مشروعیت نظام سیاسی را از بین می‌برد و امنیت ملی هم تأمین نمی‌شود. همان‌طور که در جایی دیگر بحث شده صلح فرایند توسعه را تقویت می‌کند و برعکس، یعنی توسعه نیز سبب تقویت صلح می‌شود، امنیت به معنای سنتی سبب توسعه نمی‌شود بلکه توسعه با ایجاد کار و درآمد و رفاه برای مردم سبب تقویت مشروعیت نظام سیاسی و در نتیجه امنیت می‌شود و خطر تهاجم و تحمیل جنگ از بیرون را کاهش می‌دهد (Movassaghi, 2019: 91-143).

در واقع، در غرب آسیا، نیروهای بین‌المللی و خارجی همواره متغیر مستقل و تعیین‌کننده سرنوشت مردمان این منطقه بوده‌اند. در کنار منافع زیادی که این نیروها در پیوند با رژیم‌های فاسد و رانت‌خوار و پدرسالار و خودکامه در وخیم‌تر شدن اوضاع منطقه دارند، آن زمینه تاریخی با وجود آن‌که در دوران جنگ سرد تحت‌الشعاع کمونیسم و بلوک شرق به رهبری شوروی قرار گرفت، همچنان تأثیرگذار است. گویا غرب اسلام و مسلمانان آزادی‌خواه و استقلال‌طلب را دیگری خود تعریف کرده و بی‌اعتنا به همه هنجارها و قواعد پذیرفته شده بین‌المللی و افکار عمومی در جهان، تمام قد پشت سر رژیم فاشیستی صهیونیستی ایستاده است. حتی اکنون که در دنیای غرب در پی وقوع دومین دگرگونی بزرگ و ظهور فناوری‌های جدید در عصر اطلاعات و ارتباطات و هوش مصنوعی، موج عظیمی از گرایش‌های راست افراطی و پوپولیستی و فاشیستی به راه افتاده، این موج به کمک کمپانی‌های بزرگ رسانه‌ای علیه مهاجران، به ویژه علیه مهاجران مسلمان، جهت داده شده و اسلام‌هراسی با نسبت دادن خشونت‌ها و زیاده‌روی‌های جریانهای سلفی و بنیادگرا نظیر القاعده و داعش و طالبان به همه مسلمانان و تعمیم آن به اسلام، غالب شده است. این در حالی است که اکثریت مسلمانان و افکار عمومی در دنیای اسلام به شدت با این جریان‌ها مخالف‌اند و کتاب آسمانی آنها کشتن یک انسان بی‌گناه را کشتن همه انسانها قلمداد می‌کند. اگر زمانی دنیای غرب نسبت به یهودیان حساسیت و کینه و دشمنی داشتند، اکنون به کمک کمپانی‌های بزرگ رسانه‌ای در عصر جهانی شدن، تمام این حساسیت‌ها علیه مسلمانان مهاجر و پناهنده از کشورهای جنگ‌زده با دولت‌ها و اقتصادهای ورشکسته، جهت داده شده است.

در کنگره آمریکا از نتانیاهو به عنوان یک قهرمان و نجات‌بخش که گویا رسالت انتقام گرفتن دنیای صلیبی از مسلمانان را دارد، بی‌اعتنا به افکار عمومی جهان استقبال می‌شود و با هر جمله‌اش برایش با حرکات دست و بدن ابراز احساسات می‌کنند. طبیعی است که در این صحنه و با ترور و کشتار و تخریب مداوم ماشین جنگی آمریکا و اروپا و اسرائیل، کینه و نفرت و خشونت و افراطی‌گری بازتولید می‌شود و افراد و گروه‌های ستم‌دیده و آسیب‌دیده و محروم، مثل جوانان غزه و کرانه باختری، که هیچ چیز جز جانشان را ندارند، به خشونت و مبارزه و جهاد متوسل می‌شوند. اما این مبارزه و جهاد بیشتر

دفاعی و از سر ناچاری است چون نظام جهانی به رهبری آمریکا هیچ مجرا و فضایی به طور قانونی و مسالمت آمیز برای شنیدن صدای آنها و توجه به نیازها و منافع آنها فراهم نکرده است و در یک بازی با «حاصل جمع صفر» جز تسلیم محض راهی برای آنها باقی نگذاشته است. غرب باید مسئولیت خود در ایجاد این وضعیت در خاورمیانه را بپذیرد و پاسخگو باشد. اما در کنار گروه‌هایی چون حماس و جهاد اسلامی در غزه و حزب الله در لبنان که در داخل خاک خود در برابر تهاجم رژیم صهیونیستی از خود دفاع می‌کنند و آزادی سرزمین خود را می‌خواهند، بسیاری از گروه‌های سلفی - جهادی افراطی و بنیادگرا نیز یارگیری می‌کنند و به کمک امکاناتی که در عصر جهانی شدن برای این گروه‌ها نیز فراهم شده، نه تنها در سطح خاورمیانه بلکه در سطح جهان دست به ترور و عملیات نظامی و انتحاری می‌زنند و ناامنی را در سطح جهانی برای همه تشدید می‌کنند. البته پیامد آن تنها تشدید فضای خشونت و جنگ و کینه و دشمنی و افزایش سود و سرمایه و تجارت انواع کمپانی‌های تجاری، اقتصادی، صنعتی و اسلحه‌ساز در پیوند با دولت‌های بزرگ حامی آنها، و تخریب و نابودی همه فرصت‌ها و امکانات و منابع و زیرساخت‌ها و نیروهای مولد و کارآفرین و توسعه‌خواه و آزادی‌خواه در کشورهای خاورمیانه و عقب‌ماندگی و وابستگی بیشتر آنان به همان دنیای پیشرفته غربی است. شکاف میان شمال و جنوب، به‌ویژه در غرب آسیا، بیشتر و بیشتر می‌شود. جنگ و نظامی‌گری سبب تزیق خون به اقتصاد دنیای صنعتی و خونریزی از بدن و تضعیف جان و روح و روان و روان‌پارگی مردم خاورمیانه و جوانان بیکار و ناامید و سرخورده آن، در مقیاسی عمیق، گسترده و پایداری می‌شود.

کلام آخر این که؛ صلح و امنیت بین‌المللی، موکول به تغییر نگاه و نحوه نگرش رهبران جهان و همچنین تغییر بنیان‌های فلسفی و اقتصادی دنیای سرمایه‌داری، با فراتر رفتن از غریزه و عقل ابزاری و توسل به عقل فلسفی و نگاهی عام و انسانی و کل‌گرایانه یا هولولوگرافیک و جهانی و پرهیز از خشونت و جنگ در رابطه با خود، دیگران و طبیعت، و تأکید بر صلح و مسالمت و گفت‌وگو و مذاکره به کمک دانشمندان، فیلسوفان و متفکران و کارشناسان است. دنیا نیاز به رهبرانی دارد که نگاهی ماکروسکوپی، عام، انسانی و کلان به مسائل جهانی داشته باشند نه میکروسکوپی، قبیله‌ای و خاص و جزئی. بشریت به برقراری صلح، دموکراسی و توسعه با همکاری دولت‌ها، صاحبان سرمایه‌ها و جامعه مدنی در سطوح و مقیاس‌های ملی، منطقه‌ای و جهانی، از طریق گفت‌وگو، مذاکره، تقویت سرمایه اجتماعی و اعتماد تعمیم یافته در سطح جهانی، و به کمک جنبش‌های اجتماعی جدید طرفدار صلح، محیط زیست و حقوق زنان، و اصلاح ساختارها و نهادهای سیاسی و اقتصادی بین‌المللی، نیاز دارد. حل مسائل اجتماعی و زیست محیطی در دو سطح توأمان جهانی و محلی و در راستای صلح و آشتی میان ملل، اقوام و ادیان یک ضرورت حیاتی است.

References

- Arkoun, Mohammed., (2018). **“Islam Renewal”**, Translated by: Ahmad Movassaghi, Tehran: Rozaneh Publication. [in Persian]
- Bernstein, Richard J. (2018), **Why read Hannah Arendt now**, Polity.
- Dube, Shyamacharan., (1998). **“Modernization and Development: the search for alternative paradigms”**, translated by: Ahmad Movassaghi, 2nd Edition, Tehran: Ghoomas Publication. [in Persian]
- Durant, William James., (1987). **“The Story of Civilization”**, Translated by: Aboutaleb Saremi, Abolghasem Taheri, Abolghasem Payandeh, Tehran: Organization of the Publication and Islamic revolution education. [in Persian]
- Hinchcliffe, Peter and Milton-Edwards, Beverley., (2006). **“Conflict in Middle East”**, Translated by: Shahrzad Rastegarshari`at Panahi, Tehran: Ghoomas Publication. [in Persian]
- Howard-Hassmann, Rhoda E., (2015). **“Can Globalization Promote Human Rights?”** Translated by: Ahmad Movassaghi and Golpar Esfandiyari, Tehran: Rozaneh Publication. [in Persian]
- Issawi, Charles, (1982). **“The Economic History of the Middle East and North Africa”**, Methuen co.LTD.
- Mavassaghi, Ahmad., (2009). **“Modernization and Reforms in Iran”**, 2nd Edition, Tehran: Ghoomas Publication. [in Persian]
- Mavassaghi, Ahmad., (2012). **“Political Development and Modernization”**, Tehran: Mizan publication, chapter 2 [in Persian]
- Mavassaghi, Ahmad., (2015). **“Thoughts on Reform and Strategy for Unity and Solidarity in the Islamic World”**, 2nd volume, Qom: Boostan ketab institute [in Persian]
- Mavassaghi, Ahmad., (2016). **“Globalization, Nationalism, and Development”**, 2nd Edition, Tehran: Tehran University Publication. [in Persian]
- Mavassaghi, Ahmad., (2016). **“Political Economy of Development and Underdevelopment”**, 4th Edition, Tehran: Tehran University Publication. [in Persian]
- Mavassaghi, Ahmad., (2019). **“Peace, Security, and Development”**, 3rd Edition, Tehran: Tehran University Publication. [in Persian]
- Mavassaghi, Ahmad (2021). **“Contemporary Islamist Movements”**, 2nd Edition, Tehran: Samt Publication. [in Persian]
- Mavassaghi, Ahmad., (2021). **“Fundamentalist and Modernist Movements and Tendencies”**, Tehran: Rozaneh Publication. [in Persian]
- Muller, Jerry Z., (2016). **“The Mind and the Market: Capitalism in Western Thought”**, translated by: Mehdi Nasrollahzade, Tehran: Bidgol publication. [in Persian]
- Olia, Masoud., (2019). **“Another discovery with Levinas”**, 3rd edition, Tehran: Nei Publication. [in Persian]
- Polanyi, Karl., (2001). **“The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time”**, Boston: Beacon Press.
- Rohrich, Wilfried., (1997). **“Politik als Wissenschaft”**, Translated by: Malek YahyaSalahi, Tehran: Samt Publication. [in Persian]
- Sharabi, Hisham., (2006). **“Neopatriarchy: a theory of Distorted Change in Arab Society”**, translated by: Ahmad Movassaghi, 2nd edition, Tehran: Kavir publication. [in Persian]
- Turner, Bryan S., (2005). **“Orientalism, Postmodernism and Globalism”**, Translated by: Mohammad Ali Mohammadi, Tehran: Yadavaran Publication. [in Persian]